

Istoricul unui monument și al unei instituții – Biblioteca Centrală Universitară

ELISABETA DRĂGAN

În zilele lui decembrie 1989, în România, în urma frământărilor și conflictelor care au avut loc, s-au vărsat multe lacrimi de jale, dar și de speranță de mai bine, spre democrație.

Declanșate de avântul tinerilor, sufocați de vechile tipare și clișee de viață care nu mai erau în concordanță cu necesitățile lor vitale și spirituale, evenimentele de la sfârșitul anului 1989 reprezintă expresia dorinței firești a unui întreg popor de a păși liber, la unison cu toate țările Europei.

În ceea ce privește Capitala cu deosebire, putem afirma că au avut de suferit și monumentele sale, printre care și Biblioteca Centrală Universitară, un monument și o instituție care au reprezentat în timp un important factor de răspîndire a educației în rîndurile tinerimii noastre studioase, chiar dacă s-a vorbit prea puțin despre caracteristicile și rolul ei.

După anul răscoalei lui Tudor Vladimirescu, burghezia și boierimea românească au intrat în contact cu Apusul Europei, însușindu-și moravurile și culturile occidentale. În ceea ce privește Bucureștiul, Nicolae Iorga afirma că acesta „se francisase ca stil al caselor noi boierești, ca mobilare, ca îmbrăcăminte, ca furnisori ai luxului în stil de Paris, ca limbă de salon, în locul greceștii acum oropsite, ca lectură, ca idei dominante”. Din păcate însă, preocupările edilitare imediat următoare anului 1821 sînt sporadice. Domnii pămînteni Al. Ghica și Gh. Bibescu, ocupați cu aplicarea Regulamentelor organice, și-au cam neglijat capitalele, așa încît impresia produsă de acestea nu era dintre cele mai bune. Iată ce remarca James Baileie Fraser în urma călătoriei pe care a făcut-o în București la 1836: „Nici un oraș nu poate face o impresie mai deprimantă, desnădăjduită și mizerabilă ca Bucureștii”.

După revoluția din 1848 situația se pare că devenise ceva mai bună, căci impresia produsă asupra străinilor care treceau prin oraș era cu totul alta. Astfel, Ulysse de Marcillac, în 1859, referindu-se la București sublinia „caracterul romantic” și „fondul bun” al oamenilor și că „dacă lipsurile ce i le-a altoit dominația străină se dezrădăcieneză pe încetul, desigur îi așteaptă un viitor frumos”.

Nici mai tîrziu în epoca premergătoare Unirii și a domniei lui Al. Ioan Cuza, grija pentru edilitate nu a fost în centrul atenției, căci alte probleme își cereau înfîietatea spre a fi rezolvate. În felul acesta locurile care ar fi putut face cinste orașului și edililor săi erau foarte puține.

V. Debrich vizitînd Bucureştiul la acea epocă nu a remarcat decît grădina Cişmigiului, Şoseaua Kiseleff, realizate în vremea lui Bibescu de către arhitectul vienez Carl Friedrich Wilhelm Meyer, apoi Grădina cu cai, spitalele Brîncovenesc şi Filantropia, iar ghidul Jonnes şi Isambert califica oraşul ca fiind „cu totul oriental”, în ciuda unor aspecte moderne (...) un amestec de străzi cotite, strîmbe, noroioase, fără trotuare, „unde doar Şoseaua şi Cişmigiul pot rivaliza cu cele mai frumoase plimbări ale capitalelor europene”. O descriere a oraşului din această perioadă a făcut-o cu multă obiectivitate D. Berindei. „Bucureştiul de azi, ca multe din oraşele Orientului, se prezintă sub două aspecte. Privit din înălţimile care-l înconjoară, e o adevărată feerie, un loc încîntător în care natura şi arta par a lupta pentru înfrumuseţarea lui. Situaţiunea accidentală a pămîntului, mulţimea turnurilor care se ridică deasupra buchetelor de verdeaţă şi scînteiază sub razele aurite ale soarelui, varietatea care rezultă din acest haos de case de toate înălţimile, de toate formele, semănate printre grădini întinse, îi dau o fizionomie din cele mai pitoreşti (...). Din nefericire însă, acest oraş ideal e numai în închipuirea celor ce-l văd pentru prima oară; prisma depărtării e amăgitoare, iar spectacolul ce au înaintea lor nu e decît o iluzie datorită în mare parte închipuirii şi poziţiei oraşului(...). Bucureştiul e oraşul capriciului (...). Biserici, palate, cocioabe se grămădesc în acest Babel, în care locuitorii n-au altă alternativă decît a alege între praf şi noroi, după variaţiunile atmosferice”.

După cum vedem, Capitala noastră mai era în vremea lui Cuza „nemărginitul sat al Bucureştilor” după cum îl definea Le Cler în 1867, aşezare în care avuseseră loc doar puţine schimbări edilitare. Doar după 1867 încep să apară vădite preocupări în ceea ce priveşte activitatea edilitară a oraşului. Astfel, între 1867–1871, A. Gottereau a introdus în oraş lumina cu gaz şi canalizarea, s-a rezolvat problema aprovizionării cu apă a oraşului, după planurile lui Guiloux, Ziegler şi Callman. În acelaşi timp s-au deschis numeroase bulevarde cum ar fi: Bulevardul Academiei, la 1870. Douăzeci de ani mai tîrziu a început să se dezvolte spre nord întreaga planimetrie a oraşului şi după ultima inundare a acestuia, la 1865, au început şi lucrările la crearea albiei artificiale a râului, lucrări terminate la 1881.

Între 1821–1866 s-a construit mai ales în stil neoclasic, iar după domnia lui Cuza s-a adoptat eclectismul, manieră în care s-a construit intens, mai ales în perioada de ascensiune a burgheziei româneşti. În această perioadă s-au pus bazele oraşului modern sistematizat şi s-au rezolvat necesităţile impuse de noua suprastructură, necesităţi în virtutea cărora s-au construit numeroase edificii administrative. În acelaşi timp, boierimea şi burghezia care doreau să-şi construiască reşedinţe corespunzătoare posibilităţilor lor, au susţinut activitatea de ridicare a oraşului modern. Din păcate, în cursul acestui proces de sistematizare a oraşului s-au distrus şi opere de arhitectură originală. În ultimul pătrar al secolului trecut, în arhitectura Bucureştiului – oraş de tip feudal – s-au greşat elemente ale arhitecturii eclecticice.

O întreagă pleiadă de arhitecţi străini sau cu studii în străinătate, familiarizaţi cu elementele noii arhitecturi europene, au construit în capitala României, ca de altfel în mai multe dintre oraşele ei, edificii eclecticice, monumentale ca factură, care le-au schimbat aspectul, integrîndu-le din punct de vedere edilitar-estetic în circuitul arhitecturii europene a vremii.

Dintre clădirile construite în această perioadă se remarcă actuala Bibliotecă Centrală Universitară.

Multă vreme Universitatea din Bucureşti, înfiinţată de domnitorul Al. Ioan Cuza, prin decretul nr. 765 din 4/16 iulie 1864, nu a avut o bibliotecă centrală, care

să facă față cerințelor crescînde de documentare ale profesorilor și studenților săi, funcția unei astfel de instituții fiind preluată de către Biblioteca Centrală de Stat și apoi, în urma apariției Regulamentului pentru Bibliotecile Publice, din 28 octombrie 1864, de către bibliotecile publice naționale de stat, care aveau drept la depozit legal, instituții care din păcate nu puteau satisface cerințele funcției pe care o aveau. Necesitatea construirii unui edificiu adecvat funcției unei astfel de instituții devenea tot mai pregnantă.

„La București, unde orașul are altceva mai bun de făcut decît să încurajeze în greșelile lor persoanele care vor să citească, Statul nu întreține decît o singură bibliotecă (...). Odinioară anexată Liceului Sf. Sava, sîmburele învățămîntului superior din România, ea a funcționat timp îndelungat ca bibliotecă universitară (...). În 1892, după o lungă coabitare care ar fi putut fi considerată eternă, universitatea, lipsită de săli, a dat afară (din localul său) biblioteca... „Timp de trei ani (...) o bibliotecă de stat, bibliotecă unică, din capitala unui regat european a fost închisă...” Aceste precizări le făcea N. Iorga la 1899; referitor la Biblioteca națională centrală din București arată că hotărîrea de a construi imobilul Fundației Universitare, astăzi Biblioteca Centrală Universitară, hotărîre luată în 1891, s-a impus ca o necesitate obiectivă și de urgență, de care depindea însăși dezvoltarea învățămîntului nostru superior. Dovada acestei hotărîri este pe de o parte scrisoarea de referință a lui Carol I din 3 mai 1891, către sîtelnicul său Lascăr Catargiu, și pe de altă parte publicarea acestei hotărîri în Monitorul Oficial nr. 27/din 5/17 mai 1891, prin care aceasta a devenit actul de întemeiere a Fundației...”
...Urmînd pilda bunilor domni din trecut, (...) voim a înființa un așezămînt spre binele tinerimii universitare de la toate facultățile din țară, al cărui scop va fi de a procura studenților un loc de întrunire, înzestrat cu o bibliotecă totdeauna deschisă, de a veni în ajutorul celor care întreprind lucrări speciale, sau pentru tipărirea tezelor, cum și de a da subvenții acelor care, din lipsă de mijloace, ar fi siliți să-și întrerupă studiile”.

Pentru ca această hotărîre să poată deveni o realitate a fost necesară strîngerea unui fond care să permită ridicarea unui asemenea edificiu; astfel, la terenul cumpărat de la vornicul Ion M. Manu de cca 1 200 m², regele a adăugat la 7 mai 1891 și suma de 200 000 lei, iar la 8 mai 1891 Societatea de asigurări Dacia Română a adăugat 1 000 lei, la 9 mai Bank of Roumania 1 500 lei, iar la 17 mai completează și el suma. Odată adunate aceste fonduri, la 31 mai, în Senat s-a dat legea prin care Fundația „se recunoaște ca persoană morală și juridică”, lege promulgată la 1 iulie 1891 cu un text modificat de către Comitetul delegaților Camerei Deputaților și publicată ulterior la 13/25 iulie 1891, în Monitorul Oficial nr. 81. Ceea ce trebuie subliniat este faptul pe care cercetătoarea Maria Vulcu îl evidențiază și anume că Fundația Universitară Carol I nu a apărut ca urmare a voinței sale unice așa cum stă scris în actul de inaugurare, ci ca urmare a cerințelor dezvoltării României timpului, care „au impus unele măsuri energice pentru o mai bună organizare a învățămîntului superior în cadrul Universității, implicit reorganizarea bibliotecilor anexe. Încă din august 1891 încep lucrările pentru înălțarea edificiului, lucrări care au durat pînă în ianuarie 1893, iar amenajarea sa pînă în 1895. Festivitatea inaugurării noii instituții a avut loc la 14 martie 1895, în prezența guvernului și a două sute cincizeci și opt de persoane oficiale, printre care rectorii universităților din Iași și București, apoi N. Iorga, V. Babeș, Petru Poni și Spiru Haret.

Inițial s-a construit aripa dinspre str. Onești, pe o suprafață de cca 660 m², cu o rotundă pe colț, cu raza de 3,40 m, legată de fosta proprietate Gr. Pencescu, care în

forma finală va face parte din fațada principală. Arhitectul Paul Gottereau, realizatorul planurilor după care s-a ridicat edificiul, a conceput parterul pentru a asigura un venit permanent instituției prin închirierea lui comercianților interesați, iar la etaj a prevăzut amenajarea bibliotecii. În compoziția planimetrică inițială biblioteca avea o sală de lectură de 48 de locuri, devenită mai apoi cabinet de studiu pentru cadrele didactice. Atât din punct de vedere arhitectural-constructiv, cât și al instalațiilor moderne și al mobilierului executat în străinătate, noua bibliotecă se afla la cea mai înaltă cotă a bibliotecilor moderne din epocă. Ea era considerată de Spiru Haret la 1910 a fi „cea mai frumoasă instituție culturală din țara noastră și care nu are pereche în multe alte țări mai înainte decât noi”. „După nici un deceniu de la inaugurare devine neconfortabilă, lipsa de spațiu frînând dezvoltarea instituției. Această problemă este relevată pentru prima dată în raportul de activitate din 1900, revenind apoi cu insistență în dările de seamă ale conducerii, dintre care se remarcă cea de la 9 mai 1906 făcută de Al. Tzigara-Samurcaș. El subliniază, pe de o parte, faptul că existau prea puține locuri pentru cititori și lipsea spațiul de depozitare a cărților, căci dacă biblioteca începuse a funcționa la 1895 cu 3 400 de volume și avea 48 de locuri pentru cititori, la 1899 numărul cărților ajunsese la 20 000 de volume, numărul de cititori depășea anual 60 000 și numărul locurilor din sălile de lectură se ridicase la 128. În aceste condiții Al. Tzigara-Samurcaș sublinia că „Față de această stare, se impunea o mărire a localului, prin crearea de locuri noi pentru cetitori și pentru depozitele de cărți, ce pe fiecare an îmbogățesc colecțiile”.

Situația a devenit și mai critică în momentul în care activitatea instituției s-a subordonat Universității din București, iar prin Legea nr. 1 823 din 11 aprilie 1901, s-a desființat Biblioteca Centrală din București, ale cărei fonduri au fost transferate Bibliotecii Academiei Române, lege apărută în Monitorul Oficial nr. 12 din 17/30 aprilie 1901, pagina 357.

În virtutea acestei necesități urgente de mărire a localului Bibliotecii Universitare s-a cumpărat la 26 mai 1911 imobilul vecin de cca 690 m², de la Grigore Pencescu cu suma de 50 000 lei, iar primăria a oferit un loc de 180 m² pe care îl avea în colțul din strada C. A. Rosetti, pentru a se construi o fațadă nouă spre Palatul Regal și a putea înlesni conturarea planului pentru latura dinspre Calea Victoriei.

Planurile au fost realizate tot de P. Gottereau, iar execuția lucrărilor a fost încredințată fraților Axerio, sub conducerea arhitectului R. Bolomey.

Lucrările au durat din iulie 1911 pînă în mai 1914. În noua viziune a arhitectului, edificiul a căpătat o nouă compoziție planimetrică, cu fațada principală spre actualul Muzeu de Artă, racordarea cu partea anterior construită făcînd ca aceasta din urmă să devină o aripă laterală, simetrică cu cea nouă.

Pentru obținerea acestei simetrii, arhitectul a plasat un nou turn de colț în partea de sud, reușind să rezolve problemele diferenței de nivel a terenului, prin supraînălțarea parterului acestei noi aripi a construcției, sacrificînd o sală de lectură din aripa veche. Aceasta a fost modernizată prin înlocuirea vechii șarpante din lemn cu una din beton armat.

Din punct de vedere compozițional, în noua viziune a edificiului se remarcă forma în „U” a planului, cu partea centrală ușor curbată spre interior, precum și ușoara subliniere a corpului central mai avansat și prezența turnurilor de colț, de formă circulară. În această fază, dacă se urmărește planul clădirii, se poate observa

că la parter arhitectul concepușe intrarea, garderoba, loja portarului, nouă magazine, care, într-un timp, au îndeplinit și funcția de depozite; intrarea în amfiteatru și garderoba acestuia au fost adesea folosite în anii din urmă ca sală de expoziții, fostele locuințe ale personalului au devenit ulterior loc de lucru pentru administrație.

În partea veche, la primul etaj P. Gottreau proiectase cabinetul direcției, cancelaria principală, sala de lectură a cadrelor didactice, care nu era alta decât fosta sală de lectură, iar în camera rotundă a turnului de colț a prevăzut să funcționeze secția de reviste, care la un moment dat, în timp, a fost folosită drept cameră de referințe.

În ceea ce privește interioarele (Foto 37, 38, 39), inițial amenajarea lor s-a dorit a fi deosebit de luxoasă. Astfel, după cum menționa Al. Tzigara-Samurcaș, scara interioară din aripa veche era de o monumentalitate remarcabilă, vechea bibliotecă imitând biblioteca din stejar sculptat din palatul regal. Decorația interioară era completată de înscrierea pe plafoanele sălii mari de lectură a numelor profesorilor universitari din Iași și București cum ar fi Petrache Poenaru, I. Zalomit, A. T. Laurian. În sala rotundă a turnului de colț se găseau minunate vitralii lucrate la München, reprezentând voievozi români, precum și statui-bust ale unor donatori cum ar fi aceea a lui E. Ghiorghieff realizată de Fr. Storck.

La acest lux s-a renunțat în noua viziune de realizare a edificiului din 1914, cele cinci săli de lectură fiind simplu vopsite în ulei, fără decor deosebit, doar un ușor ornament înfrumusețind sala cataloagelor. O atenție deosebită s-a acordat însă decorării amfiteatrului (Foto 40) cu lambriuri de lemn, vitralii la loji, coloane de stuc și mozaicuri colorate.

La amenajarea edificiului s-a avut în vedere realizarea confortului adaptat funcției instituției pe care o găzduia. Astfel, s-a urmărit comoditatea mobilierului; să nu uităm că inițial acesta a fost comandat la Londra și apoi la București. În același timp s-a urmărit direcționarea luminii directe prin partea stângă a sălilor de lectură și instalarea unei lumini electrice indirecte și difuze pentru a nu se forma umbre stînjenitoare la citit. Tot în vederea aceluiași scop s-a construit un sistem de ventilație alimentat de turbinele din pod, ascensoare, iar pentru protecția sonoră s-au folosit materiale speciale, precum linoleumul așternut pe planșee.

Construcția era realizată din cărămidă, șarpantă metalică și învelitoare de ardezie și zinc. La exterior (Foto 41), edificiul era conceput cu un acoperiș complex alcătuit, trunchi de piramidă în centru, turnuri de colț, bolți cilindrice supraînălțate terminate în mici turnuri-săgeată. Din păcate, această parte superioară a clădirii, în prezent, este complet distrusă. De o mare finețe era micul turn de colț de pe cupola de deasupra intrării. În partea centrală fațada prezenta decor cu coloane compozite la etaj, continuate cu stâlpi din piatră de Rusciuk. Intrarea realizată în ușor rezalit prezenta un fronton cu ceas și inițial era marcată de inscripția de întemeiere a edificiului pe o placă de marmură. În general, fațada se evidenția prin linii sobre, reliefulurile ușoare de la ferestre și apareiajul în bosaj mărunț care fracționa suprafața. Tot la fațadă, în 1914, se aflau portretele lui Miron Costin, Gh. Șincai, Gr. Alexandrescu, M. Eminescu, V. Alecsandri, N. Grigorescu, Mitropolitul Dosoftei, Dimitrie Cantemir.

În concluzie, monumentul era fermecător prin proporții, armonie a liniilor, ritm al compoziției ornamentale cu alternanțe de plin și gol. Cu vremea însă s-a simțit din nou necesitatea unei noi mărimi a edificiului, care s-a împlinit în urma deciziei nr. 119 din 13 ianuarie 1926, prin care Consiliul Comunal a expropriat proprietatea

lui Al. Costescu de cca 165 m², din strada C. A. Rosetti. Această parte a clădirii corespunde sălilor de lectură și periodice. Noua intervenție de la 1926 a reușit să se integreze în ansamblul general al clădirii (Foto 42).

Încă din 1891 Fundația ca instituție a fost dependentă de Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice și o dată cu recunoașterea juridică și morală a instituției se menționează și hotărîrea că instituției „nu i se va putea schimba menirea, conform cu intențiile fondatorilor”.

La 12 iulie 1948 vechea Fundație a devenit instituție de stat, păstrîndu-și aceeași funcționalitate, de Bibliotecă Centrală Universitară și instituție de cultură.

Începînd cu anul 1914, în aulă au avut loc nenumărate manifestări culturale, cum ar fi prima Conferință națională a bibliotecarilor din 1925, de sub îndrumarea lui Ion Bîanu și Em. Bucuța, primul Congres al filologilor români din 1926, ședințele Institutului social român condus de Dimitrie Gusti între 1924–1937, cursuri și prelegeri susținute de nume ilustre cum ar fi Mihail Dragomirescu, N. Iorga, C. I. Parhon, M. Sadoveanu, T. Vianu, consfătuirile și conferințele celor de la „Convorbiri literare”, publicație condusă de Al. Tzigara-Samurçaș. La toate acestea s-au adăugat manifestările expoziționale de carte și pictură, care au avut loc în ultimii ani în clădirea Bibliotecii Centrale Universitare.

Acestea sînt istoricul și evoluția în timp a Bibliotecii Centrale Universitare. Avem toată încrederea că vom putea vedea vechiul așezămînt așa cum a fost – mai ales că în 1991 are loc centenarul întemeierii lui – un simbol al mîndriei arhitecturii, învățămîntului și culturii noastre, spre binele întregii României, căci, așa cum spunea C. Esarcu, „Cea mai imperioasă trebuință este de a lumina poporul. Fiecare pas pe care îl face un popor în educație îl apropie de libertate și justiție”.

L'histoire d'un monument et d'une institution – la Bibliothèque Centrale Universitaire

Résumé

Pendant les luttes qui ont lieu en decembre 1989 en Bucarest ont été affectés nombreux édifices parmi qui nous citons la Bibliothèque Centrale Universitaire.

Dans la capitale de la Roumanie de la fin du XIXème siècle ont édifié beaucoup d'architects étrangers ou qui ont étudié à l'étranger, ils integrant l'architecture de la ville dans l'architecture de l'Europe de l'époque.

Parmi les édifices construits pendant cette époque on remarque l'actuelle Bibliothèque Centrale Universitaire.

La décision d'édifier le bâtiment de la Fondation Carol I, aujourd'hui la Bibliothèque Centrale Universitaire, prise en 1891 a représenté une nécessité urgente pour l'évolution de l'enseignement superieur chez nous.

Le monument est remarquable au point de vue des proportions, de l'harmonie des lignes, rythme de la composition ornamentale. Pour aménager l'édifice ont cherché la réalisation du confort adapté à la fonction de l'établissement.

Depuis le commencement, en 1891, la Fondation a été dépendente du Ministère des Cultes et Instructions Publics et tout le temps elle a gardé son rôle de facteur propagateur de l'éducation parmi les jeunes roumains. Aujourd'hui l'édifice de la Bibliothèque Centrale Universitaire est en restauration. Nous espérons que tres vite il regagnera son aspect authentique pour pouvoir fêter l'année prochain son centenaire.

Bibliografie selectivă

1. D. Berindei, „Revista Română”, 1861.
2. V. Debrich, „Land und Leute der Moldau und Valachie”, Praga, 1863.
3. *Ghidul Jonnes și Isambert* – de la 1861.
4. C. Esarcu, Cuvîntare ținută în 1861.
5. N. Iorga, „Istoria Bucureștilor”, București, 1939.
6. C. Nuțu, „Biblioteca Centrală Universitară din București” – scurt istoric 1895–1970, ed. B.C.U.; București, 1970.
7. Monitorul Oficial, 1864; 1891.
8. Al. Tzigara-Samurcaș, „Biblioteca Centrală Universitară Carol I” (1891–1931), Editura Socec, 1933.